

ТАГАЕВА А.Т.

В.П.Чкалов атындагы №2 мектеп-гимназиясы

ТАГАЕВА А.Т.

Школа-гимназия №2 имени В.П.Чкалова

TAGAIEVA A.T.

School-gymnasium No. 2 named after V.P Chkalov

КЫРГЫЗ ТИЛИН, АДАБИЯТЫН ОКУТУУДАГЫ ИННОВАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАР

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ КЫРГЫЗСКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING KYRGYZ LANGUAGE AND LITERATURE

Аннотация: Уламдан-улам өзгөрүлүп турган азыркы замандын талабына ылайык билим берүүдө да көп жаңылыктар, өзгөрүүлөр, жаңылануулар талап кылынууда. Калыпка салынып келген стандарт деген түшүнүктүн ары кененирээк, ары чыгармачылык менен карап, окутууда көп жаңылыкты киргизүү зарылдыгы бар. Көзгө менен көрүп ишенген азыркы окуучу менен мындан мурдагы баёо, ишенчээк окуучунун айырмасы асман менен жердей. Кылган иштеринин жыйынтыгын дароо талап кылган окуучу, заматта долбоор аркылуу, программалар аркылуу чет жакка барып, дүйнө таанымы кеңейип, 4-5 тил менен шугулданып, тез үсөнүп жатат. Демек, мындай окуучу эскиге канааттанбайт.

Аннотация: В связи с меняющимися требованиями времени система образования тоже нуждается в обновлении, в совершенствовании. Есть необходимость этой системе подходить креативно, творчески и критически. Новое поколение от предыдущего отличается своей эмоциональностью, информированностью, интересным восприятием мира. Поколение z умеет работать с проектами, разрабатывать программы, легко выходить за границу, а так же молодежь владеет несколькими языками, имеет навыки в мультимедийном пространстве.

Annotation: Due to the changing requirements of the time, the education system also needs to be changed and improved. There is a need to approach the circulation system more creatively, there by introducing new approaches to the standart. The new generation and the next one are distinguished by their awareness, emotional perception of the world, the —z generation are able to work with project, develop program, go abroad, speak several languages, have skills in multimedia space.

Негизги сөздөр: ыкма, көндүм, инновация, коммуникация, коллаборация, креативдүүлүк, критикалуулук, окутуу, санариптештирүү, Айтууган ж.б

Ключевые слова: метод, навыки, инновация, коммуникация, креативность, критическое мышление, обучение, цифровизация, Айтууган и др.

Keywords: method, skills, innovation, communication, creativity, critical thinking, training, digitalization, Aituugan and others.

Билим берүүдөгү инновациялык технологиялар - бул окутуудагы жаңы ыкмалар, жаңы каражаттардын турмушубузда, билим берүүдөгү иштелип чыгып турган механизмдери деп түшүнүсөк болот. Жаңыдан кулагыбызга келүү болуп угула баштаган инновация, мультимедиялык окуу куралдары жана башка ушул сыяктуу сөздөр окутууда лексикабыздан орун ала баштагандыгы баарыбызга маалым.

Коомдун жаңыланып, өзгөрүшүн билим берүүдө, окутууда да жаңы ыкмаларды, каражаттарды өзгөртүүгө басым жасоодо. Мектепти бөлүнүп кетип жаткан окуучу теориялык эле билимге ээ болуп калбастан, саат сайын өзгөрүп жаткан жашоого ылайыкташып, турмуштун оош-кыйышына туруштук берип, өз ордун таап, тың жашап кетиши керектигин айтып жатат. Ошондуктан, технологияны өздөштүрүп, өсүү жолуна сабаттуу, ылайыкташып барыш керектиги талап кылынууда.

Инновация сөзүн латын тилинен «жаңылануу», «өзгөрүү» дегенди билдирип, өзгөрүүгө жол дегенди туюндурат экен. Ал эми технология грекче чеберчилик делип берилет да, мурдагы адамзат жашоосунда кайсы тармак болбосун жакшы ыкманы андан да мыкты өркүндөтүп берүү деген ойду толуктайт.

Ар бир жашоонун тармактарында жаңы түшүнүк бөлүнүп келүү техника, технология менен гана ишке ашып келе жатат. Мурдагы колдонуп келген үлгүгө, калыпка салынган окутуунун жол-жоболору бөлүнүп окуучунун өзүнө гана таандык чыгармачылык жөнүндө эске ала албай калгандыгын айтып келебиз. Бул жаңычылык жалгыз эле окуучунун шыгын ойготпостон, мугалимдин да миң кырлуу жөнүндө ачып, шыктандыра алышына көзбүз жетип калды.

Эми окутуудагы колдонула баштаган кээ бир ыкмаларды айтып токтолсом. Быйыл жайында Россия билим берүү жаатындагы Пронавыки деген булактан 3 курстан өтүп сертификатка ээ болдум. Ал жерден алган маалыматтарым бөлүнүп өзүбүздүн билим берүү системасында азыр талап кылынып жаткан төрт ыкманын өзү болуп чыгып жатат. Эми менин окутуудагы таянып жаткан ыкмаларым:

- Коммуникациялык маалымат берүүчү технологиялар
- Жеке окуучуга багытталган технологиялар
- Долбоорлоп-изилдөө технологиясы
- Оюн коштолгон технологиялар

Булар азыр кеңири жайылтылган технологиялар болуп саналууда. Мунун жакшы жагы окуучуларга гана эмес, мугалимдин өзү да сайт ачып курстарда окуп, окутуп, билимин ар кыл тараптан тереңдетип алганы актуалдуу чыгып, кубандырарлык иш болду.

Бул төрт ыкманын биринчисинде, коммуникациялык маалымат берүүчү технологияда, мугалим да, окуучу да компьютер аркылуу окуп, өз алдынча слайд, видео, диаграмма, карта, чийме ж б иштерди түшүнүп, иллюстрацияларды кошуп, айтор, билимине кошумча пайдалуу жана кызыктуу маалыматтарды ала алат дегендик. Андан сырткары онлайн саякаттарды, көргөзмөлөрдүн, конференция, семинарларды, консультацияларды уюштуруп, өзү да катышып, билимин өркүндөтүү курстарынан да сабак ала алгандыгы жакшы. Курстун, чейректин, блоктун аягында тест аркылуу өзүнүн да, окуучунун да билимин текшерип, компьютерди толук өздөштүрүп алгандыгы андан да сонун саамалык. Бирок окуучу бул иштер менен алек болгон учурда ата-эне баланын алып жаткан сабагында зыянсыз маалыматтар, терс көрүнүштүн чагылдырган элементтеринин болбогондугуна тыкыр көз салып туруусу керектигин да билгенибиз ашык эместир.

Экинчисинде, жеке окуучуга багытталган технологиясында, мугалим окуучуларын кандайдыр бир талап менен, критерий менен бөлүп, алардын жөнүндө карата ишин

алып кете бергендиги менен айырмаланат. Мисалы, тарыхка же кайсыдыр бир сабакка ʒзгʒчʒ кызыгып окуп, ал жʒннндʒ кʒп билгендер, музыкага же снрʒт тартууга шыктуу балдар, болбосо логикалык ой жнгрнртннлʒрн тез калыптанган балдар болуп, же тескерисинче аялуу катмардагы балдар, ʒздʒштнрʒ албаган балдар деген сыяктуу ʒз-ʒзннчʒ иштелген мерчем-план менен багытталган ыкма.

Нчннчснндʒ, долбоорлоп – изилдʒʒ технологиясында, окуучунун анализ жнргнзнп аңдап билнн жʒндʒмннʒ алып келиш нчнн, мугалим анын изденннчнлнк сапатын, башка бирʒʒгʒ сый – урмат менен мамиле тнзʒ билннснн, сын кʒз карашын калыптандыруу нчнн чыгармачыл аракетке багыттап окутат. Балдардын днйнʒ таанымы кеңейип, анализ жасай алууга, жыйынтык чыгара билннлʒрннʒ басым жасалат.

Ал эми тʒртннчснндʒ, оюндун коштоосу менен берилген технологияда, жагдайга жараша окуучу жон териси менен ʒзн оюнга катышып, ойноп, башка бирʒʒнн ой – туюмун сезнннʒ багытталган ыкма менен кʒнднмгʒ ʒʒ болот десем болот.

Эми ушул ыкмаларды колдонуу менен кыргыз тилин, адабиятын окутуудагы кандай жолдорду таап, окуучулардын, мугалимдердин чеберчилигин арттырып, алардын кʒнднмдʒрнн калыптандырса болот дегенге токтолмокчумун. Ушул тʒрт ыкмага тʒрт кʒнднм менен келсек болорун айтайын дейм.

Жогоруда айтылып кеткен Россиянын Пронавыки б улагында берилген Тʒрт кʒнднм —Тʒрт К II деп аталат. Кыргыз тилинен текст менен иштʒʒ деген кʒннннндʒ окуучунун турмушка болгон кʒз карашын ачык- айкын , элестнн , чыгармачылык менен анализдеп, сын

кʒз караш менен калыс, туура чечим чыгарып, жыйынтыгын сергектик менен талкуулап берсе болорун бʒлншнп отурам. Кийинки учурда окуу жайын бнтнп , кесипкке ʒʒ болуп, бирок жумушуна кʒзн жете албаган, турмуш курса тез эле ажырашып кеткен, оң чʒнтʒгнндʒгн акчаны сол чʒнтʒгннʒ же тескерисинче, сол чʒнтʒгннʒ оң чʒнтʒгннʒ салганды билбеген, колуктусун, апасын, баласын бага албаган, философия, психологияны окуганы менен турмушта анын пайдасын таба албаган чыдамсыз, сабыры жок жаштар кʒбʒйнп бара жатканын айтсам, бнгрннкн мектеп, жогорку окуу жайлары да баланы турмушка чыйрак, тың, сергек, кʒгʒрнмднн, жасалма мамилесиз кылып ийкемднн даярдабай калганыбыз айдан ачык болуп калды десем болот. Ток ʒтер жерин айтканда, кыргыз балдарын кыргызча турмушка кыргызча кʒнднрнп даярдабай калдык.

—Тʒрт Кнын биринчи Ксы - Коммуникативдннлнк . Бул кʒнднм окуучунун адамгерчиликтнн, жʒнʒкʒй, сабырдуу, ыймандуу, уяттуу болуп калыптанышын шарттаган кʒнднм жана ушул кʒнднмдʒрднн жардамы менен турмуштан татыктуу орун таап кете алуусуна багытталган аракет. Мисалы кʒʒ бир окуучу, ата – ʒне, ʒл менен мамиле тнзʒ албайт, кыялы корс же тннт келет. Ошонун негизинде адамгерчиликтнн мамиледен кур калып, ыңгайсыздыкка кептелип калышат..

Экинчи К - КОЛЛАБАРЦИЯ делип аталат жана ал долбоор менен , изилдөө менен , бир максатты көздөгөн чакан топ менен же жамаат менен иштөөдөгөн калыптанчу кендм. Мында окуучу жыйынтык чыгара билуу менен алдына келген көйгөйдү, маселени , изилдөөнүн чече билуусу каралат, суроолорго жооп издей алат.

Нчннчн К- КРЕАТИВДННГЛНГК деп аталат . Жашоого жаркын, ачык, жайдары көз менен оптимисттик маанайда мамиле кыла билннгө калыптандырган кендм. Кыйынчылыктарга тике карап, чөкпөй, бардык оор маселе убактылуу деп тушунуп , жашоого сергек кароону нйрөтчн кендм.

Төртннчн кендм – критикалууулук , сын көз менен өзүн, өзгөн таануу. Жаман-жакшыны ылгай билнн, жакшыга жакшы, жаманга начар баа бернн менен калыс, адил болууга нйрөтчн кендм.

Эми ушул кендмдердин тнйнннн турмуштан алынган окуя, жагдай жөнндө жазылган А.Аманкулованын —Айтууган! аттуу аңгемесин жогорку класстын окуучулары менен иштеп көргөнмдө бннгннн кнндн z мууну болгон балдардын берген жооптору ойлонтуп да, кубантып да, чоочутуп да жибергенин айткым келет. Ар бир тиешелнн жерлеринен тыным коюп, суроо узатканымда алардын талаш-тартышы, ой жннгрткөндөрн, бири-биринин оюн сыйлап уккандыгы, кнлкнлнн жоопторду бергендиги, мен ойлогондон да мыкты чыккан алардын жеткилең ою, акырында кннлбөгөн ойдун жыйынтыгы баарыбыздын таң калып, —ушундай да болот! деген ой менен ынанып, аягына чы кканыбыз эсте калды. Демек, бннгннн окуучуга ушул сыяктуу көйгөйлнн жагдайлар турмушта кездешерин, ага төрт К нын ар биринде айтылгандай көтөрнмднн бол, кабагыңды ачык карма, элдин пикирин да сыйла, калыс баа бер деген сыяктуу асыл ойлор менен тарбия берип, уядан учурушубуз керек дегенге токтолушубуз зарыл. Болбосо, теориялык билимдер дипломдо гана калып калгандай...

Ал эми азыр ошол сабактын пульсун кармап көрнш нчнн сиздер окуучу болуп, текст менен иштеп көрсөк...

Айтууган

А.Аманкулова Тнн. Кыштактын четиндеги жалгыз тамдын жарыгы өчпөй турат. Базарбай кашаадан аттап өтүп, терезенин жанына келди. Акырын шыкалаады.

Нйдун ичи уядай жылуу, таптаза. Жаш келин эңкейип машинеге бирдеме тигип отурат. Жанындагы төшөктө 4-5 жашар бала уктап жатат. Терезе тырс-тырс кагылды.Келин селт этип чоочуп, башын көтөрнп терезе жакты карады. Ордуна жеңил туруп, жакын келди.

Бул ким?

Мен Базарбаймын, Айтууган. Эшикти ач, кеп бар эле...

Жарыктык, кнндуз эле келбейсизби.

1- Тыным

Тннкнснн келчу иш болуп калды.

Нйднн ичи. Базарбай кире бериштен җтуп, жер тешҗеккҗ коомай отурду. Келин дагы ун-сҗзснз сыңар тизелей орун алды. Бир пас жымжырттыктан кийин эркек сҗз баштады:

Ыраматылык кнйҗҗ болгондо, тнн катып босогоҗо келет белем? —Кудай кылса кубарыңдын акысы жок!. Сен жашыңда жалгыз калып, тагдырга таарынып, тунгуюкта жнрҗснҗ. Мен болсо бала жытына зар болуп, бул җмнрдҗ как баш болуп җтҗрнмдн сезип турам. Артымда туяк калбачудай. Кудайга зарым жетпеди. Менин мында жалдырап келгенимди шоктук деп тншннҗ кҗрбҗ. Кылайчанын абалы кнндҗн кннҗҗ начарлап баратат. —Эки бакыр, бир тукур бололу!, армандуу азаптан мени куткара кҗрсҗҗ экен деп келдим.

Келинден нн чыкпады. Бир топко тунжурай отурушту. Эркек дагы да кҗшҗрнп жооп кнттн. Жер карап, ойлуу отурган келинди карап, бир кызарып, бир бозорду. Чыдабай кетти:

Кулак сенде, Айтууган... Аял оор ушкнрнп, тик карай албай, нес боло:

Сизди тншннднм аке... Сиз дагы мени тншннҗт деп ойлойм. Бирок сиздин аялыңыз тирнн турат го? Менин эрим жок болгону менен ага-туугандар тегеректеп турушат го? Элдин кҗзн кҗрҗҗҗ, бети карабет атка кондурушат го, аке?

Менин тагдырым меники, элдики эмес. Элдин кҗзннҗ чалдыкпай коҗбуз. Аялымдын абалы оор. Эми... дароо эле нике кыйдырам. Шагымды сындырба, Айтууган...

Тагдырым ансыз деле тайкы эле...

2-тыным

Тирнн туруп ушу мен сени кантип кор кылайын.

Эри жок деп эл оозуна алынып, ар кимден уктаганды угуп, терезе черткендерден тажадым. Эми тагдырымды сизге тапшыргандан башка менде арга жок менде... Базарбайдын жнзн жайнап, карбаластап кетти:

Акылыңдан айланайын Айтууган. Ушинтип кҗңнлнмдн кҗтҗрнп, жашоодон нмнтнмдн узҗҗрдҗ жандандырып жалгап койчу. Жашоодон тажап кеттим...

Бул учурда Базарбайдын оорулуу аялы сыртка чыга албай, тердеп -тепчип кыйналып жаткан. Уй бадага кетер маалда, эшик шарактап Базарбай шашып-бушуп кирип келди.

Эмне болду, Калыйча, эмне кылайын?

Тышка чыга албай жатам... Калыйчанын кҗзннҗн жаш тегеренип кетти. Базарбай ушул кнндҗн баштап җзгҗрдн. Эртеден-кечке нй жумушу менен алек болуп шайдоот. Аялынын кирпичине чаң жугузбай, тамагын таптап берип, дары-дармектерине тыйын-тыпырын аябайт. Мал-жанын тейлеп, Каличанын тешҗҗнн жумшактап жаткырып кам кҗрҗт. Бирок анын тнн бир оокумунда келип жнргҗннн кҗрнп-билип турган Калыйча ого бетер чннчнп басынып, оорудан да аны сар-санаа жеп койду.

3-тыным.

Арадан жылып, билинип-билинбей бир топ заман җтн. Адатынча Айтууганга келген Базарбай кудайдан зарлап тилеген жакшылыктын жышаанын сезип, бир чети аны аяп:

Аз калды, чыда. Калыйча тура албай калды. Кыркын берээри менен нике кыям. Сени жер каратпайм.

Эл билип калса, мен эмне болом?

җлҗҗнднн нстннҗ кҗмҗҗн кылба, садага. Калыйча чынып калат го. Ооруп жаткан байкуш тиги днйнҗҗҗ деле ыраазы болуп кетсин. Бир аз чыдап тур.

Таң атпай бада чогулган жерде айылдагы аялдар чогулуп калышканын кҗрдн Айтууган. Ал дагы уюн айдап келди. Алардын ызы-чуу болуп чурулдап жаткан сҗздҗрннн арасынан:

Базарбай каза болуптур, шордуу, - Ок, кокуй Калыйча десең! Дөп Айтууган бакырып жибере жаздады! Базарбай таңга жуук эле меникинен аман -эсен кеткен! Бул сөздүн ичинен имере айтып, жутуп алды. Аялдар ар нерсени айтып ызы-чуу болуп жатышты:

Таңга жуук эшигинин алдына жыгылып калыптыр. Ошол бойдон турбаптыр. Калыйчанын көргөн кннн эмне болот эми?

‘Өлгөндүн өз шору. Базарбай көз көрнөгө Калыйчанын ажалына кети птир. Эми көрөснңөр аялы айыгат.

Мунун баарын угуп турган Айтууган жанын коёрго жер таппай, башы айлангөчөк болуп, нйнн көздөй бет алды. Анын артынан айтылган аялдардын суук сөздөрн, эки эркектин башын жутту, уятсыз деген сыяктуу ачуу кептери далайга угулуп жатты...

4-ТЫНЫМ

‘Өлбөгөн жанга кайра айланып жаз келди. Базарбай былтыр жазда жашарып, делгөрнп чыкты эле, быйылкы жазда жесири кара ашын берип, акыркы милдетинен кутулду. Ашында кара кийип, белин бууп, чачын жайып, кара шалыны жамынып кошок кошуп жатты. Төркнндөрдн келип карасын алып, ак көйнөк кийгизип, ак жоолук салышты.

Ошондон көп өтпөй Калыйча эринин бак-шактуу байманалуу тамтарагын Айтууганды чакыртып, Базарбайдын керээзине мурас болсун деп, келинге өткөрнп берди дагы, коңшу айылдагы орун-очоктуу бирөөгө эрге тийип кетти...

Демек, текст менен иштөө аркылуу бннннн жашоодо абдан керек болгон адам факторун даярдоо, биринчи авансенада болушу керектигине кайрылдык. Себеби днннөлөшнн, санариптештирнн, техниканын өснп-өнннсн аркылуу кабат- кабат нйлөрдө жашап, бири-бирине кайдигер, виртуалдык достор, жылуу мамилеге , психологго муктаж элдер жашоо, башкача өзгөрнүдө... Санариптештирннннн негизги талабы мугалим бара-бара жоюлуп робот окутуп, акылдуу окуучу чыкканы менен адамгерчилик, жылуулук, боорукерлик мээримдннлнк сыяктуу асыл сапаттардан ажырап калганыбызда акылдуулугубуздан эмне пайда?!

Ал эми адабиятты окутууда да көйгөйлнн темаларды ачып бернндө мисалы, —Жаңыл Мырзанын эркек мннөзднн болушу эмнеге алып келди?!, —Манас мифпи , чындыкпы! , —1920

– 2020 –жылдар аралыгындагы кыргыз адабиятынын өснн жолу!, —К. Тыныстанов террорчубу?!, —А.С.Пушкиндин —Алтын балык! жөннндөгн жомогундагы кемпир – чал кыргыз болуп калганда кандай болот эле?!, деген сыяктуу амбициялуу суроолорду бернн менен, жанагы төрт К көнднмун колдонуп өтнндө, жаңы көз менен карап талдаган балдардын көзнн көрнн – чоң нмнттн пайда кыларын туюп турам. Баарынан кызыгы, батышчыл окуулардын билим берннбнзгө байма-бай аралашып кирип калып жаткандыгы, сак болуубуз керек, улут уңгусуна балта чапайлы деген ойго жетелейт.

Колдонулган адабияттар:

А.Аманкулованын аңгемеси.

Интернеттен алынган булактар (ПРОНАВЫКИ).

Снрөттөр Google.wikipediya сайтынан алынды.